

Årsrapport for Forskningsetisk utvalg - 2024

1. Utvalget - sammensetning og arbeidsform

Det følger av mandatet for Forskningsetisk utvalg ved Universitetet i Oslo (UiO) at det skal avgis en årlig rapport om virksomheten.

Forskningsetisk utvalg (FEU) er ett av UiOs to redelighetsutvalg etter forskningsetikkloven og universitetets rådgivende organ for forskningsetikk. Utvalget er faglig uavhengig av universitetsledelsen. FEU behandler saker om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer for alle fagområder ved UiO, med unntak av forskning ved Institutt for klinisk medisin (Klinmed) ved Det medisinske fakultet, som behandles av Felles redelighetsutvalg (FR) for Klinmed, OUS og Ahus. Gjennom opplysningsarbeid fremmer FEU kunnskap om forskningsetiske spørsmål og bidrar til at forskningen ved universitetet gjennomføres i samsvar med anerkjente forskningsetiske normer.

Sammensetningen av utvalget for perioden 1. september 2022 til 31. august 2025 er som følger:

Medlemmer:

- Professor Bjørn Torgrim Ramberg (HF), leder
- Professor Marit Halvorsen (JUS), nestleder
- Førstemanuensis Ole Herman Ambur (OsloMet)
- Professor Kristin Margrethe Heggen (MED)
- Postdoktor Marie Eikemo (SV)

Møtende varamedlemmer (samtlige tiltrådte 1. januar 2024):

- Professor Robert Huseby (SV) – vara for Bjørn T. Ramberg
- Professor/jurist Morten Holmboe (Politihøgskolen) – vara for Marit Halvorsen
- Seniorforsker Kristian Alfsnes (FHI) – vara for Ole Herman Ambur
- Professor Stine Marie Ulven (MED) – vara for Kristin M. Heggen
- Førstemanuensis Robyn Elizabeth Boéré (TF) – vara for Marie Eikemo

I 2024 har Forskningsetisk utvalg igjen hatt møtende varamedlemmer, etter å ikke hatt varaer i perioden september 2022 til desember 2023. Sekretariatet har i 2024 bestått av seniorrådgiver Vetle Nordli Syverud og rådgiver/jurist Stine Carlsen. Begge er ansatt ved Avdeling for forsknings- og innovasjonsadministrasjon (FIADM), UiO.

Forskningsetisk utvalg gjennomførte 12 utvalgsmøter i 2024, som inkluderer ett ekstramøte i desember som følge av stor sakspågang på høsten.

I 2024 ferdigbehandlet utvalget fem meldte saker om mulige brudd på forskningsetiske normer. I tillegg ble to tidligere saker, hvor FEU hadde konkludert med uredelighet, klagebehandlet og ferdigstilt av Nasjonalt utvalg for gransking av uredelighet i forskning (Granskingsutvalget, forkortet GRU). I de to klagesakene konkluderte GRU med «ingen brudd» i én sak, mens de valgte å opprettholde FEUs konklusjon i én sak. Fire meldinger til FEU ble enten avvist for behandling eller henvist til andre instanser, fordi de ble funnet utenfor utvalgets mandat. I tillegg ble en melding trukket av Melder. Ved inngangen til 2025 hadde utvalget tre pågående saker om mulige brudd på forskningsetiske normer. I tillegg er tre av utvalgets medlemmer involvert i en pågående sak i et tverrgående utvalg (ad hoc-utvalg) med Felles redelighetsutvalg.

2. Ferdigbehandlede saker i 2024

Sammendragene som følger i del 2 er ikke en del av uttalelsen i de respektive sakene, men gir en oversikt over resultatet og de temaene og problemstillingene som har vært til behandling.

Sak ePhorte nr. 2023/1559

En utenlandsk doktorgradskandidat deltok i et utvekslingsprogram ved Det matematisk-naturvitenskapelige fakultet i samarbeid med en professor. Forskningsarbeidet konsentrerte seg om forbedringer innenfor teknologi og omfattet et manuskript ment for doktorgradsavhandlingen til kandidaten. Koronapandemien førte til praktiske utfordringer, inkludert begrenset tilgang til universitetets fasiliteter og sjeldne fysiske møter mellom samarbeidspartnerne. Det oppsto også uenighet om den metodologiske tilnærmingen i arbeidet med manuskriptet, noe som skapte en voksende mistillit og konflikt mellom kandidaten og professoren.

Dette ble forsterket av andre forskeres handlinger. To andre forskere, en annen doktorgradskandidat ved UiO og kandidatens veileder fra utlandet, bidro også til manuskriptet. Den utenlandske veilederen sendte manuskriptet til et vitenskapelig tidsskrift uten de øvrige forfatternes godkjenning. Professoren ved UiO protesterte og fikk publikasjonen stanset. Kort tid etter registrerte den utenlandske veilederen manuskriptet i et «open access»-arkiv, noe UiO-professoren ikke fikk stoppet og som han rapporterte som et brudd på forskningsetikken til det utenlandske universitetet. Samtidig arbeidet UiO-professoren og den andre doktorgradskandidaten med et separat manuskript om det samme temaet, men fra en annen metodisk vinkel, med ulike beregninger og resultater. Den utenlandske doktorgradskandidaten avsto et tilbud om medforfatterskap på dette manuskriptet, et tilbud som uansett ble trukket tilbake. Dette manuskriptet ble senere publisert i samme vitenskapelige tidsskrift som den utenlandske veilederen tidligere hadde kontaktet, men uten at kandidaten ble nevnt.

Senere meldte kandidaten UiO-professoren inn til Forskningsetiske utvalg ved UiO (FEU). Meldingen gjaldt feil i forfatterskap, krenkende oppførsel og anklager om rasisme. FEU hadde imidlertid ikke mandat til å vurdere beskyldningene om krenkende oppførsel og rasisme.

Utgangspunktet for FEUs vurdering var at vitenskapelig uredelighet ifølge forskningsetikkloven avhenger av to vilkår: Om det faktisk har skjedd brudd på anerkjente forskningsetiske normer, og om den anklagede forskeren har opptrådt tilstrekkelig klanderverdig. Ifølge forskningsetikkforskriften må det være en klar sannsynlighetsovervekt for at dette er bevist. Det viktigste, konkrete spørsmålet i saken var om UiO-professorens utelatelse av kandidaten fra forfatterlisten i den publiserte artikkelen utgjorde «andre alvorlig brudd» på forskningsetiske normer.

FEU konkluderte med at forfatterskapstvisten hadde oppstått på grunnlag av misforståelser og ulike forventninger, forsterket av uenighet om vitenskapelig metode, syn på arbeidstid, tidsfrister og roller. Koronarestriksjonene bidro ytterligere til at tilliten og samarbeidet brøt sammen. Likevel mente FEU at kandidatens bidrag til artikkelen burde ha blitt anerkjent, selv om han ikke møtte kriteriene for medforfatterskap. Saken understreket ifølge FEU viktigheten av spesifikk og detaljert prosjektplanlegging samt åpen og tilstrekkelig kommunikasjon, spesielt når forskere med ulike bakgrunner og forventninger samarbeider. Universitetet som mottar gjesteforskere, i dette tilfellet UiO, har hovedansvaret for å sikre dette. Følgelig fant FEU brudd på forskningsetiske normer, men disse ble ikke klassifisert som vitenskapelig uredelighet, og ingen systemfeil ble påvist. FEUs konklusjon var enstemmig i saken.

Sak ePhorte nr. 2023/16382

Forskningsetisk utvalg ved UiO (FEU) mottok en melding som uttrykte bekymring for at en stipendiat tilknyttet et utenlandsk universitet kunne ha benyttet UiO som forfatteradresse på feil premisser for å

øke kredibiliteten til to vitenskapelige artikler, og at hun muligens hadde overført data til det utenlandske universitetet i skjul.

FEU påpekte at deres mandat gir dem rett til å vurdere saker som omhandler forskningsetikk, men ikke anklager om brudd på eksportkontrollregelverket. De startet med å vurdere om det hadde skjedd brudd på forskningsetikken i det hele tatt, som er det første vilkåret for vitenskapelig uredelighet.

I vurderingen fant FEU at stipendiatens veiledere ved UiO var tilstrekkelig informert om hennes tidligere arbeid og det pågående samarbeidet med det utenlandske universitetet. Dette samsvarte med de etiske kravene som stilles til internasjonale forskningssamarbeid om nødvendig kommunikasjon rundt forskningen, roller og ansvar. FEU kom videre til at stipendiaten, som var ansatt ved UiO da hun bidro til de aktuelle artiklene, rettmessig hadde brukt universitetets adresse i tråd med de gjeldende retningslinjene for adressering.

Utvalget konkluderte derfor med at det ikke var brudd på anerkjente forskningsetiske retningslinjer eller indikasjoner på systemfeil i saken. Konklusjonen var enstemmig.

Sak ePhorte nr. 2024/2203

Saken tok utgangspunkt i Melders oppfatning om at Innmeldte¹ var aktiv i et trossamfunn. Melder mente Innmeldte burde oppgitt dette som en mulig interessekonflikt før han bidro til et vitenskapelig arbeid som skulle gi råd om blant annet alkoholinntak. Melder uttrykte også tvil om den forskningsetiske legitimiteten til konklusjonen om at det ikke finnes en trygg nedre grense for alkoholinntak, og mente at konklusjonen verken var tilstrekkelig definert eller forankret i kilder. Melder stilte spørsmål om dette utgjorde et brudd på de etiske kravene til etterprøvbarhet, åpenhet og dokumenterbarhet, og om det innebar en fordreielse og fortielse av relevante kilder.

Melder oversendte disse påstandene for behandling i Forskningsetisk utvalg ved UiO (FEU). Innmeldte hadde en tilknytning til UiO, så saken ble tatt til behandling. Innmeldte uttalte at han var sterkt uenig i Melders påstander og mente at det ikke hadde skjedd noe brudd på forskningsetikken verken før eller under det aktuelle vitenskapelige arbeidet.

FEU delte saken inn i to spørsmål: ett om den påståtte interessekonflikten og mulig inhabilitet, og et annet om den forskningsetiske troverdigheten til konklusjonen om alkoholinntak. Utvalget måtte først vurdere om det hadde skjedd brudd på forskningsetikken i det hele tatt, som er det første vilkåret for vitenskapelig uredelighet.

FEU fant at det ikke var noen etisk forpliktelse til å oppgi en eventuell religiøs tilknytning, til tross for at det vitenskapelige arbeidet handlet om alkoholinntak, og det aktuelle trossamfunnet hadde et markert syn på dette. Det var relevant at det var snakk om en sensitiv personopplysning som har et spesielt rettslig beskyttelsesvern. FEU mente at en mulig etisk åbenhetsplikt om sensitive personopplysninger generelt må balanseres med andre hensyn, der en forskers ønske om å verne om en slik opplysning burde veie tungt. I tillegg fant de at kravene til systematisk objektivitet og kontroll var godt metodisk ivaretatt i det aktuelle arbeidet.

Videre mente FEU at konklusjonen om alkoholinntak var gjort av et samstemt, bredt og merittett vitenskapelig fellesskap. En kritikk av denne var derfor et faglig, og ikke et forskningsetisk, spørsmål.

Ut fra dette fant FEU ingen brudd på anerkjente forskningsetiske normer, og heller ingen tegn på systemfeil. FEUs konklusjon i saken var enstemmig.

¹ «Melder» er den som sendte inn en melding om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer. «Innmeldte» er den en slik melding er rettet mot.

Sak ePhorte nr. 2024/9380

En forsker fra en ekstern institusjon (Melder) meldte inn påstander om plagiat og feilaktig fremstilling av Melders vitenskapelige arbeid i avhandlingen til en doktorgradskandidat ved UiO (Innmeldte). Melder og innmeldte representerte to ulike fagfelt.

Påstandene gjelder en bok skrevet av Melder. Selv om boken er sitert ved flere anledninger i avhandlingen, reagerer Melder på Innmeldtes bruk av flere av de samme kildene som Melder. Spesielt gjelder dette Innmeldtes bruk av det teoretiske rammeverket til en annen forfatter. Her mener Melder at Innmeldte presenterer Melders analyse og historiske periodisering av denne forfatterens teori uten henvisning til Melder, og på denne måten presenterer Melders ideer og konsepter som sine egne.

FEU kom frem til at Melders bidrag er tydelig anerkjent av Innmeldte, gjennom at Melder siteres i stor utstrekning i introduksjonskapittelet i Innmeldtes avhandling, som del av det teoretiske rammeverket til avhandlingen. Videre mente FEU at koblingen mellom Melders bok og den tredje forfatteren kommer frem i tilstrekkelig grad i avhandlingen.

Konklusjonen til FEU ble dermed at det ikke forelå plagiat, og følgelig ingen brudd på anerkjente forskningsetiske normer. Det ble heller ikke funnet systemfeil. FEUs konklusjon i saken var enstemmig.

Sak ePhorte nr. 2024/17279

En professor ved UiO ble meldt inn til Forskningsetisk utvalg med påstander om «selvplagiat» og plagiat i hans nye, populærvitenskapelige sakprosabok om en norsk filosof. Boka var verken en ordinær, vitenskapelig utgivelse, eller helt innenfor professorens primære fagfelt. Utvalget (FEU) vurderte derfor først om de måtte avvise eller behandle saken.

FEU mente de måtte behandle saken fordi de anså boka som «andre forskningsrelaterte aktiviteter» etter forskningsetikkloven § 4. Begrunnelsen var blant annet at professorens virke som forsker ved UiO var relevant for bokas innhold, mottagelse og markedsføring. Det var en viss overlapp i professorens og filosofens akademiske interesseområder, og professorens akademiske status var egnet til å gi tyngde og autoritet til hans betraktninger i boka. At dette ble presentert i en populærvitenskapelig utgivelse med en personlig fortellerstil, var ikke avgjørende.

Deretter gjorde FEU en realitetsbehandling av påstandene i saken. De startet med å vurdere om det hadde skjedd brudd på anerkjente forskningsetiske normer i arbeidet med boka. FEU sitt første spørsmål var om det hadde skjedd «utilbørlig gjenbruk av egen tekst», et begrep de mente passet bedre enn «selvplagiat». Professoren hadde nemlig erkjent noe gjenbruk av egen tekst uten henvisning, men FEU mente dette ikke var utilbørlig gjort. Det var relevant at boka ikke var en ren vitenskapelig tekst, der kravene til henvisning ville vært strengere, og at professoren ikke oppnådde urettmessige, akademiske fordeler fra dette. Som sakprosaforfatter hadde professoren et visst spillerom til å ta hensyn til leservennlighet og målgruppens lavere forventninger til henvisningsantall og -presisjon.

Når det gjaldt mulig plagiat av en artikkelforfatter, kom FEU frem til at artikkelforfatteren hadde blitt anerkjent av professoren som en kilde til boken i tilstrekkelig grad. FEU mente professoren med fordel kunne henvist tydeligere til hvor artikkelforfatterens tekst var anvendt, men at dette var langt fra et forskningsetisk brudd.

Konklusjonen ble dermed at det ikke forelå brudd på anerkjente forskningsetiske normer, og følgelig ingen uredlighet, systemfeil eller anbefalinger om retting eller trekking. FEUs konklusjon i saken var enstemmig.

3. Erfaringer fra arbeidet til Forskningsetisk utvalg i 2024

Antall innmeldinger er omtrent som året før, og dermed på et nivå som innebærer at Forskningsetisk utvalg til enhver tid arbeider med flere – til dels omfattende – saker i ulike stadier av behandling. Med 12 utvalgsmøter i løpet av året og jevnlig møter i arbeidsgruppa (leder, nestleder og sekretariatet), har utvalget likevel holdt tritt med den store saksmengden. Årets fem avsluttede saker, oppsummert ovenfor, spenner over ulike problemstillinger. I to av disse ser det ut til at en viktig faktor har vært svake rutiner for avklaring av forventninger, roller og oppgaver i vitenskapelig samarbeid på tvers av faglige, kulturelle og politiske grenser. Dette er et område hvor UiO fortsatt trenger forsterket innsats. I en sak kan fagovergripende problemstillinger ha vært en kilde til ulik fortolkning mellom partene av hva som er god henvisningsskikk. I to saker måtte utvalget ta stilling til spørsmål som fordrer viktige grenseoppganger: Hva bør forskere tilkjennegi om seg selv, for at deres etterrettelighet skal kunne vurderes av offentligheten? Hvordan gjør forskningsetiske normer seg gjeldene i formidlingsarbeid? Og hvilke etiske føringer legger forskerrollen på publikasjoner som ikke pretenderer å være eller formidle forskning?

Særlig i de to sistnevnte sakene oppfatter utvalget at den konkluderende uttalelsen kan leses som innspill i løpende offentlige debatter. Denne virkningen er en av gevinstene ved nettpublisering av saksoppsummeringer og aidentifiserte uttalelser, som nå er utvalgets praksis. En annen og minst like viktig gevinst, er økende bruk av uttalelser som kilde til informasjon og diskusjon av integritetsspørsmål i UiOs egne fora og miljøer.

I årsrapporten for 2023 bemerket utvalget «at tolkningen av ‘andre alvorlige brudd på anerkjente forskningsetiske normer’ jamfør forskningsetikkloven § 8, har vært utfordrende og har krevd omfattende undersøkelser og dyptgående diskusjoner i flere saker» (s. 5). På denne bakgrunn etterlyste utvalget at en tydeliggjøring av begrepet ble satt på dagsorden. Derfor er det gledelig at forskningsetikkloven generelt og definisjonen av vitenskapelig uredelighet spesielt har vært gjenstand for diskusjon og faglig analyse i flere samlinger i løpet av 2024, initiert blant annet av De nasjonale forskningsetiske komiteene og av Det norske vitenskapsakademi. Også i *Khrono* og andre medier i sektoren har det vært diskusjoner om hvordan betingelsene for uredelighet skal forstås, blant annet mellom medlemmer av Granskningsutvalget og ledelsen for UiOs to redelighetsutvalg og for DNVAs forskningsetiske komite. Utvalget vil understreke verdien av slik offentlig utveksling og debatt som et nødvendig bidrag til en mer enhetlig og konsekvent forståelse og anvendelse av uredelighetsegrepet, og, på sikt, som et springbrett til endringer av enkelte punkter i dagens lov.

Til sist ønsker utvalget å understreke verdien av vararepresentantenes deltagelse i FEUs utvalgsmøter, som ble innført fra og med januarmøtet i 2024. Det er et stort spenn mellom forskjellige fagområder som berøres i sakene utvalget behandler, og faglige bredde i utvalget er dermed en forutsetning for å sikre kvalitet og konsistens i arbeidet. Den varierte faglige kompetansen og erfaringen som varamedlemmene tilfører utvalget, har utvilsomt bidratt til å styrke utvalget i dette henseende. Samtidig gir ordningen med møtende varamedlemmer solid innføring i utvalgets arbeidsmåter og vurderingsformer. Dette gjør at varamedlemmer bedre kan ivareta erstattefunksjonen når det behovet oppstår, og, ikke minst, det sikrer videreføring av opparbeidet kompetanse når utvalget fornyes.

4. Arbeid med å sikre god forskningsetikk ved UiO

a) Faglige ressurser til UiOs Kurs i forskningsintegritet

Utvalgsleder og ett varamedlem sitter i den faglige ressursgruppen som har utviklet og videreutvikler Kurs i forskningsintegritet. De har også bidratt som kursledere for den fysiske kursdagen. Dette er et tverrfaglig kurs for postdoktorer og fast vitenskapelige ansatte ved UiO. Kurset startet for fullt i 2024 etter å ha blitt pilotert i 2023, og har en digital del og en fysisk kursdag. På kursdagen diskuterer forskerne forskningsetiske caser i tverrfaglige grupper. De får her aktivt ta stilling til reelle problemstillinger man møter i forskerhverdagen og trene «den etiske muskelen». Kurset legger vekt

på erfaringsdeling på tvers av ulike fagfelt, og belyser bl.a. aktuelle problemstillinger i samarbeidsprosjekter med mange ulike aktører.

b) Andre henvendelser og aktiviteter i utvalget

Forskningsetisk utvalg fikk våren 2024 i oppdrag fra universitetsledelsen å gjennomføre en evaluering av ordningen med Vitenskapsombud og ombudets mandat, i forbindelse med avgangen til sittende ombud og rekruttering av nytt ombud. I evalueringen tok utvalget utgangspunkt i vitenskapsombudets årsrapporter og annen skriftlig dokumentasjon om ombudsvervet. Utvalget gjennomførte også en samtale med avtroppende ombud Knut Ruyter. Basert på evalueringen utarbeidet utvalget en rapport, hvor det ble anbefalt å videreføre ordningen og øke fra en 80%- til en 100%-stilling, og at man også skulle vurdere godt kvalifiserte eksterne søker som hadde kjennskap til UiO. FEU-sekretariatet og ledelsen i FIADM utarbeidet videre et forslag til oppdatert mandat for Vitenskapsombudet basert på evalueringen. Evalueringen og forslag til mandat ble lagt frem for UiO-styremøtet 18. juni. Styret vedtok å ansette et nytt ombud i 100%-stilling og det oppdaterte mandatet. Nytt vitenskapsombud Grethe Netland tiltrådte 1. januar 2025, etter å ha virket som setteombud siden juli 2024.

5. Eksterne arrangementer og andre aktiviteter

10.01.2024	<i>Det norske Vitenskaps-Akademi: Forskningsetisk seminar - Trenger vi en ny forskningsetikklov?</i>
Utvalget, varaer og sekretariatet deltok. Utvalgsleder Bjørn Ramberg holdt innlegg.
02.02.2024	<i>UiOs Forum for forskningsetikk: Det etiske samtykket</i>
Arrangert av Det samfunnsvitenskapelige fakultet. Utvalgsleder og sekretariat deltok.
31.05.2024	<i>UiOs Forum for forskningsetikk: Forskning i krigstider</i>
Arrangert av Det teologiske fakultet. FEU-sekretariatet deltok.
16.09.2024	<i>De nasjonale forskningsetiske komiteene (FEK): Forskningsetisk forum 2024</i>
Tema: Institusjonenes erfaringer med forskningsetikkloven og forskningsetiske konsekvenser av kunstig intelligens. Utvalgsleder, medlemmer og sekretariat deltok.
27.09.2024	<i>UiOs Kompetansedag for forskerstøtten 2024</i>
FEU-sekretariatet bidro i planlegging og gjennomføring av parallellsesjon og mini-workshop om forskningsetikk tilpasset forskningsadministrasjon.
26.11.2024	<i>Norsk faglitterær forfatter- og oversetterforening (NFFO): Salong - Kven skal faktasjekke sakprosaen?</i>
FEU-nestleder Marit Halvorsen deltok i et panel om forskningsetikk i sakprosa.

Deltakelse på andre kurs/seminarer

I tillegg foreleser medlemmene i utvalget om forskningsetikk og forskningsintegritet på ulike fakulteter/institutter, i hovedsak på ph.d. -programmenes kurs og på veilederseminarer, men også på masternivå. FEUs sekretariat har også holdt ulike innlegg om det forskningsetiske arbeidet ved UiO for fakulteter og fagmiljø ved UiO og eksterne besøkende.